

Naricaljke u tradicijskoj kulturi

Butorac, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:293714>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti i Engleskog jezika i
književnosti

Martina Butorac

Naricaljke u tradicijskoj kulturi

Završni rad

Prof. dr.sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2015.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Naricanje u tradicijskoj kulturi.....	1
2. Pojam i određenje naricanja	2
3. Kontekst naricanja	
3.1. Drevna praksa usmene kulture.....	3
3.2. Sličnosti i razlike.....	5
3.2. Posmrtni običaji.....	5
4. Naricaljke kao poetsko-glazbeni oblik.....	9
4.1. Sadržaj naricaljki.....	9
4.2. Izvedba naricaljki	9
4.3. Jezik i stil naricaljki.....	13
4.4. Funkcija naricaljki.....	16
4.5. Glazbeno-metrička struktura naricaljki.....	16
5. Proces nestajanja naricanja i naricaljki.....	20
Zaključak.....	20
Literatura.....	21

Sažetak

U brojnim radovima o pogrebnim običajima pojedinih krajeva, potvrđen je i običaj naricanja (plakanja) još od najstarijih civilizacija. Riječ je o drevnoj praksi usmene književnosti u tradicijskoj kulturi, o posebnom glazbeno- poetskom obliku bez obzira što izvori i kazivači govore da to nije pjevanje, a ni plač. Ustaljene forme, od kojih je najzastupljeniji deseterački stih, razne stilske figure i ponavljanja, istraživačima i etnomuzikolozima su dali razloga da naricaljke svrstaju u oblik lirske pjesme. Osim prikladnog deseterca, nailazi se također i na propisan sadržaj naricaljke kojim se obraća pokojniku. Indogermansko porijeklo ovog običaja proširuje istraživanje, ali rasprostranjenost istoga u našim krajevima dovoljna je za opis. Uz psihološku podlogu, zajednička obilježja naricanja svih krajeva su ponavljajuće formule, stilizirano melodijsko izvođenje, propisi i norme izvođenja, a zatim magijska funkcija i onozemaljska komunikacija. Praznovjerja i ostaci poganskih običaja postupno su slabili pred kršćanskim utjecajem, a pogrebi poprimaju oblik mirnijih i dostojanstvenijih ispraćaja. Ožalošćena obitelj tuguje u mirnom okruženju, a na sam ispraćaj dolaze ljudi koji su poznavali pokojnika i/ili obitelj. Sredinom 20.stoljeća naricanje se gubi i ostaju rijetke sredine u kojima se održao taj običaj.

Ključne riječi: naricanje, tradicijska kultura, posmrtni običaji, lirska pjesma, usmena književnost

Uvod

U ovom će se radu govoriti o nekadašnjem važnom dijelu obreda posmrtnih običaja, naricanju. Riječ je o namjernom glasnom plakanju i žalovanju za pokojnikom što je uz ceremonijalnu, imalo i magijsku funkciju. Pojasnit će se glazbeno- poetska obilježja naricanja te opisati ostali običaji koji se vežu uz smrt i pogreb.

1. Naricanje u tradicijskoj kulturi

Sastavni dio života je smrt, kao i rađanje. Isto tako, prilikom smrti i ukopa nastupaju velika tuga i žalost, kao što pri rođenju sreća i veselje. Običaji ispraćanja pokojnika u svakom su kraju svijeta puni žalosti i sućuti, bez obzira na dob, spol, vjeroispovijest pokojnika itd. Na našem širem području, točnije na području Balkana, izvodio se niz obreda koji na različite načine izražavaju tugu i sućut prema pokojniku i njegovoj obitelji. Značajnu ulogu među njima tako ima i običaj *naricanja*, odnosno *pjevanja* i *jecanja* u isto vrijeme. Naricanje je kao dio svjetske tradicije bilo poznato još i u starom Egiptu gdje su jadikovali i nad materijalnim stvarima. Dokaz za pradaavno biblijsko porijeklo tužaljki može se vidjeti i u naslovu starozavjetne knjige „*Tužaljke proroka Jeremije u babilonskom sužanjstvu nad propašću Jeruzalema.*“

Naricanje je uvijek bio ženski posao. Nigdje se u obrađenim izvorima ne spominju muškarci kao oni koji jadikuju nad kim. Glavnu ulogu jaukanja imala bi žena koja je najbliža pokojniku. Dakle, supruga, majka, sestra, kćer, ali ako pokojnik nije imao koga bliskoga, tada to netko drugi preuzima. Često najbliži rod i nije u stanju oplakivati niti izgovarati tekst koji se pritom izvodio. U tom slučaju, da pokojnik/ca ne ostane neoplakan/a, unajmljivale su se profesionalne pjevačice, takozvane *narikače*. Njihov je naziv u svakom kraju bio drugačiji. One su to vjerojatno najbolje i odrađivale, budući da nisu bile bliske pokojnom. Zasigurno su to morale biti psihički jake žene koje su bez teškoća mogle izgovarati sav odgovarajući tekst koji se tiče pokojnog i njegovog života.

Iščitavajući literaturu o običajima naricanja, lako je steći dojam da je došlo do nastanka dobrog „biznisa“ koji ne može propasti te da je žena koja je bolje naricala, naravno, bila bolje i plaćena. Konkurencija je sigurno bila jaka, dodamo li tome da je po naricanju narod sudio o tom koliko je pokojnik bio cijenjen i voljen.

Naricanje kao dio tradicijske kulture uglavnom je iščezlo, osim u nekim manjim sredinama gdje se duboko ukorijenilo. Neizdrživo bi bilo u suvremenim uvjetima života nositi se sa svim tim propisima i praznovjerjima.

1. Pojam i određenje naricanja

Naricanje, jadikovanje, jaukanje i ostali nazivi potiču od latinske riječi „lamentatio“, što znači tugovanje, oplakivanje, ridanje, jadikovanje. Nazivi se razlikuju po geografskim i etnološkim odrednicama. Tako se u Crnoj Gori govori tužbalice, u Dubrovniku jaukanje, dok se u kontinentalnom dijelu i kod nas održao naziv naricaljka.

U svakom slučaju, naricaljke se svrstavaju i obrađuju kao poezija, lirska pjesma. Malo tu ima pjevanja, a više zvuči kao nekakvo stilizirano plakanje, poseban zvukovni sustav (Marošević 2005: 40) gdje ne dominira ni plač, ni pjesma, ni govor, odnosno recitacija. Interpretacija je sadržavala svih elemenata podjednako, ali se ipak svaka razlikovala. Kako je terminologija izuzetno široka (*naricati, tužiti, zapijevati, nabrajati, plakati, redati, bugariti, jaukati, kukati, lelekati, spričavati*), tako su i nazivi izvođačica bili bogati: *naricaljka, bugarilja* (Dalmacija), *žalostnica* (Ogulin), *plakavica* (stari Dubrovnik). Zanimljivo je da se u svim tim mjestima gdje se naricalo, samo naricanje nije smatralo pjevanjem, ali je ipak bilo nekako poetski i glazbeno oblikovano kako su ustvrdili etnomuzikolozi i istraživači sredinom 19. stoljeća.

3. Kontekst naricanja

3.1. Drevna praksa usmene kulture

Žene su od pamtivijeka oplakivale svoje pokojne. Kada se govori o usmenom dijelu ispraćaja pokojnika, već u starom Rimu imamo potvrdu o pogrebnim povorkama predvođenim sviračima s frulama. Pored njih stajale su žene koje su pjevale *nenije* (tužne i pohvalne pjesme). Uobičajeni postupci iskazivanja boli tada su bili udaranje o prsa, plakanje, vikanje i naricanje. Običaj naricanja ubraja se u najstarije sastavne dijelove indogermanskog obreda ukopa, a tokom niza stoljeća ponegdje se očuvao do današnjih dana.

Otac povijesti, Herodot, priča o žaljenju za mrtvima kod starih naroda, prije dvadeset i četiri stoljeća. Kao znak žalosti za umrlim, u Egiptu puštaju kosu i bradu. (Stojanović 1980: 170) Nadgrobne tužbalice u Babiloniji slične su onima u Egiptu. Ako u Egiptu umre ugledan čovjek, žene i muškarci se udaraju u prsa. Kod Germana nariču samo žene, a „ljudi treba da sačuvaju samo uspomenu“. Sve što je bilo staro, dostojno je i svetinja za stare Grke i Rimljane. Osjećaj za starinu i prošlost čuva se preko kulta predaka i njihovih grobova. Bogovi su zapravo preobraženi preci, a grob je svetinja gdje se vrše glavni pogrebni obredi. Vjerovalo se da duše umrlih ne idu nigdje dalje od živih, da ostaje među njima. Vjerojatno je zato svaka porodica na svom zemljištu imala grob i bilo je protuzakonito izvan tih granica pokopati pokojnika. Neotuđivo je bilo zemljište na kojem počivaju mrtvi. Usprkos davnim zabranama, još u rimskim kodeksima, točnije pod trećom točkom, poglavlja X, zakona XII, gdje se izriče da žene ne grebu lica i ne nariču pogrebne pjesme, taj se običaj dugo zadržao i u našim bližim krajevima, Crnoj Gori i Albaniji. „Nigdje ne žale kao što to rade u Crnoj Gori. Žene se ne kite i nose crninu stalno“. (Stojanović 1980 : 171) Ovakva tradicija bila je problem ondašnjih vlasti. U jednom pismu iz 1637. katolički svećenik Rodino piše o praznovjerjima Albanaca i kaže: „da imaju običaj da se ustanu u pola noći i odu u kuću već sahranjenoga i stanu se derati više od pola sata, deru se gore nego Židovi u kanaanskoj zemlji kad su sahranjivali svog patrijarha. Ovi njihovi običaju nijesu drugo no čisto neznaboštvo“. (Stojanović 1980: 174) Rasprostranjenost

ovih običaja seže do raznih krajeva svijeta, ali u Europi su najizraženiji na balkanskom području te u nekim prostorima srednje i sjeverne Europe (npr. u istočnoj Finskoj).

O naricanju u hrvatskoj tradicijskoj kulturi prvu informaciju donosi Juraj Šižgorić (1445.- 1509.), humanist, svećenik, pjesnik u svome proznome djelu „De situ Illyriae et civitate Sibenici“ (O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku), 1487., prikazujući prirodne i kulturne ljepote, među ostalim i otoka Zlarina gdje se pjesnik „među gorskim stijenama i u sjeni drveća odavao veoma ugodnom pjesnikovanju“. U 17. poglavlju piše o nekim šibenskim običajima, među ostalim i o tome da „u žalosti pri sprovodu žene glasno izriču naricaljke, koje diraju i potiču na plač i ljude tvrda srca i koje su dirljivije od tužbalica Tetide i majke Eurijalove, kojima su barbarskim zavijanjem oplakivale smrt svog sina. (Botica 2013: 110) U hrvatskim krajevima također nalazimo brojne potvrde žalovanja za pokojnim koja su opisana u etnografskim zapisima. U ovom ću rado prikazati posmrtno običaje naricanja koji su već potkrijepljeni primjerima iz Hrvatske. Zabilježeni su pisani izvori naricanja u sinjskoj krajini, Dalmaciji (Zlarin), Subotici, Samoboru, Slavoniji (vinkovački kraj) i drugima.

O plakanju za mrtvima piše i Martin Kukučin u romanu *Kuća u strani*:

Kad je izašao Don Roko iz kuće, a za njim mrtvački sanduk, pokriven crnim suknom, razlegne se odjednom u kući vika i plač, vapaji, cviljenje i nabrajanje. Prozori, koji su bili dosele pritvoreni otvore se na svim prozorima, a na njima se pokazale glave ženske, plačući i vičući...Kad je sprovod prošao ispod prozora, sipa se na lijes sa svih prozora cvijeće i padajući na zemlju, gazi ga mnoštvo... Na vratima dvora stoji Ivan, u svagdanjem odijelu, zanemarene vanjštine, kako ište stari običaj! (prema Alempijević 1931: 362)

3.2. Sličnosti i razlike

Zasigurno je to da u svim krajevima za svakim pokojnikom barem netko žaluje te da su to najteži trenuci ožalošćene obitelji. Ova značajka živopisna je i danas jer se sa smrti uvijek preteško pomiriti.

Kao što je već spomenuto, najizraženije naricanje zabilježeno je u Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji, dok su u našim krajevima ipak ostale na razini samog *plakanja* – *pjevanja*. Za razliku od tih krajeva, kod nas nisu bile toliko učestale plaćene žene koje plaču već su to pretežno činile žene zbog žalosti i sućuti.

Kada govorimo o razlikama, možemo reći da su neznatne u usporedbi sa sličnostima koje su izražene u gotovo svim segmentima. Samo izvođenje je tužno i dojmljivo, izvođač je uglavnom jedna žena, a tu su i stil, forma, struktura izvođenja, zatim funkcija i svrha naricanja koje su posvuda prilično slične, o čemu će biti govora u sljedećem poglavlju gdje će se jasnije prikazati pojedine naricaljke iz drugih krajeva. Temeljno je da je osjećaj isti, tj. psihološka podloga je ista, dok se način izvođenja pa i intenzitet žalovanja razlikuje u nijansama.

3.2. Posmrtni običaji

Najopširnije izvore o posmrtnim običajima naših krajeva možemo naći u Josipa Lovrečića u njegovom opisu običaja iz Otoka kraj Vinkovaca te u Jerka Beziću i njegovom istraživanju folklorne glazbe Dalmacije. Spomenut ću i Zoricu Rajković te njezin rad *Običaji otoka Zlarina*.

Kad netko umre, a to je običaj u svim krajevima, odmah se otvaraju svi prozori da duša izađe van, zatim se odmah zatvaraju. Kažu u Otoku da duša izlazi samo na prozore, a ako ih nema, onda na vrata. Mrtvaca odmah okupaju, ako je stariji samo ga vlažnom krpom istaru, a vodu i krpom kojom su ga brisali bace zajedno. Isto tako i češalj kojim ga počesljaju, bace. Budući da u ono vrijeme nije bilo mrtvačnica, mrtvaci su ležali u kući, u postelji ili na pripremljenom odru od dasaka prevučene platnom. (Rajković 1973:192). U kući se sva ogledala okreću naopako da se pokojni ne bi vraćao za svojom slikom, dok mačke i pse pozatvaraju da ne bi slučajno prošle ispod kreveta ili lijesa pa da ne bi pokojni postao vukodlak.

Mrtvi se oblače u najsvečanije ruho, a u Otoku djevojke spremaju u tri ruha, a pokoje još stave sa strane u lijes. Bude tu i košulja vezenih svilom, zlatom, pa svilena suknja, više marama, zlatnih i svilenih. Ako je žena, glava se omotavala šamijom.

Pokojnici nisu na sebi smjeli imati ništa kožno da se ne bi vraćali, a nisu smjeli imati ni cipele (vjerojatno isto da se ne vrate). Ako je mrtvi za života kumovao, prekrste mu ruke, a u ruke daju krunicu i molitvenik. U suprotnom, polože mu ruke ravno uz tijelo. Podbrade im marame da ne otvaraju usta, na oči stavljaju novčiće ako nisu zatvorene, noge vežu vrpcom, ali kad se polaže, tada skidaju da u grobu bude slobodan.

Na otoku Zlarinu su pokojnika prekrivali prekrivačem (pokrovom), a na njega ukrštene svilene crne i plave vrpce. Obuvali su im čarape i zašivali ih zajedno da se mrtvac ne vrati. Pod glavu su stavljali jastuk od slame, a ne perje, jer opet, mogao bi letjeti pa se vratiti. I tamo su pazili da ne dođe mačka, ali onda se smatralo da će još netko od ukućana umrijeti. Noću su čuvali mrtvoga. Za svaku sigurnost za sprovodom se prolijevalo malo vode.

U Otoku, ako dijete boluje pa vide da mora umrijeti, vraćaju oko njega da mu se Bog smiluje pa da ga prije primi. Ako ne umire, a i ne ozdravlja, onda ga nose na polje kad je pun mjesec i govore; mjesече, „*il ovu tikvu nalij, ili razbij*“. Kad mlado boluje, obećavaju ga (zavjetuju) Gospi u Jud, Svetom Duhu u Nuštar, Gospi odmetnoj u Podgrađe, Začecu u Komletince itd.

Kad netko umre, svi muški pospremaju šešire, jer u Otoku ljudi gologlavi kaju, a žene se prekriju bijelom krpom, pooblače loše konopljene košulje i pripašu suknene pregače. Ako tko i nije rod, ipak se pokajno obuče jer cijela kuća i svi u njoj kaju. Reduše odmah mijese kruh, „*debelke*“, kojih mora biti nepar da nitko te godine u kući ne umre. I kad se zovu ukopnici, isto ih mora biti neparan broj. Noću se bdije uz mrtvaca, pa jedan od ukopnika ili nešto čita na glas, ili se svi skupa kartaju. Na Zlarinu se bdjelo dvije noći, a treća, nakon pokopa je bila sedmina. Na sedmini bi za rodbinu i one koji su nosili mrtvaca priredili večeru (najčešće bakalar), a ostale koji bi se okupili u kući ponudili bi vinom i uštipcima (*pršunatama*). U Sinjskoj krajini sedminu još zovu i popudbina. U selu Glavice, J. Miličević je zapisao od jednog kazivača da je hrana koja se konzumirala bila zapravo za pokojnika, a kako je on nije mogao konzumirati, činili su to oni koji su ga čuvali. Za večeru se jede pršut i pije vino do

pola noći uz mezu i slatkiše, a poslije pola noći piju se kava i rakija i tako do ujutro. (Miličević 1967: 468). Rekli bismo danas da je bila svojevrsna fešta.

Ukoliko bi starije dijete umrlo, treću bi večer, uz vino i pršunate, bilo šale i zabave. Nekoga bi neprimjetno svezali uz stolicu ili bi dvoje ljudi neopazice zašili zajedno. Izvodili bi i druge razne šale, međusobno se garavili čađom, a kad bi ponestalo vina, svi prisutni bi se **pobečali**: svaki bi dao po koji novčić, pa bi kupili još vina. U toj trećoj noći bi se znala ostaviti puna čaša vina i za pokojnika te bi, navodno, ujutro gledali je dolazio i pio.

Kada umre gospodar ili gospodarica kuće, netko od ukućana pusti sve blago iz staje; promiješa rukom zalihe žita i drugog sjemena, krumpira; negdje u vrtu ili dvorištu motikom zakopa komadić zemlje. Navodno je svrha tomu bila pokojniku laka zemlja, a također i da bi nasljednicima sve uspijevalo barem tako dobro kao i njemu.

U Slavoniji, dok mrtvac leži u kući, pazi se hoće li proletjeti koji leptirić. Čim ga vide, misle eno mu duša. U slučaju da netko spazi goluba kraj kuće, misle da je to pokojnikova duša. Ako mrtvac gleda na jedno oko, kažu da će još tko dogodine umrijeti, a ako na oba, onda će dvojica. Zato stavljaju novčić na svako oko. Dijete neke pokojne žene nose na grob da ga dijete ogrli, ne bi li i dijete umrlo. Kažu, ako dvoje umre, onda će i treće. Na stol stavljaju sve u par da ne bi uskoro opet netko umro.

Među seljanima koji dođu ispratiti i kajati pokojnika, nađe se netko, kako Lovretić kaže, tko nije ni rod, ni pomoz Bog, pa plače i ako bude nekog pića napije se. Sa sigurnošću se može potvrditi da takvih slučajeva ima puno i dan danas. Tako se pripovijeda da je jednom neka baba došla oplakivati momka Šimu na odru i tu je doletjela muha na njega... a ona je zajadikovala „ajaoj šimo!“ pa zamahnula rukom na muhu „zuc kurvo – ded Luka tu čuturu!“¹ Zato svakom tko nije rod, a plače, kažu da je došao to reći. (Lovretić 1990: 382)

Vjeronanja o vraćanju pokojnika dugo su bila ukorijenjena u gotovo svim krajevima. Sačuvane su priče o raznim postupcima kojima su se Zlarinjani nastojali osloboditi nemirnih pokojnika. Odlazili su po pomoć svećeniku, ali i raznim vječarama ako nije pomoglo obično i svima znano prašćanje – izgovaranje teksta: „Ja ti prašćan, Bog ti oprostija, ako si duša...(npr. mog dida).“ (Rajković 1978: 236)

¹ Lovretić (1990: 382) opisuje anegdotu o nekoj *babi* koja je došla oplakivat momka Šimu pa je to rekla.

Djeci su običavali stavljati hamajlije nabavljene kod vračara da im ne bi naškodili korlaci – povampireni pokojnici. Obično su ih ušivali za jastučnice da ih ne prikolje preko noći ili su ih objesili za vrat. U Sinjskoj krajini, ako se neki pokojnik povukodlači i često pojavljuje treba na Veliki petak uzeti kolac, otvoriti grob i kolcem ubosti pokojnika u mišinu – trbuh. Vukodlak je pun krvi koja iscuri kad se probode i tek tada biva potpuno umrtvljen pa se više nema straha da će se vratiti.

Lovretić opširno piše kako koga kaju, odnosno, kako se tko nosio, koliko dugo i drugo. Posebno opisuje kako kaju djeca, momci i ljudi, *divojke*, velike *divojke*, zaručene, nove mlade, žene pa stare žene itd.

Zanimljivo, ili pak zbunjujuće, kako navodi momke i ljude, a zatim divojke i žene. Rekli bismo da žene nisu smatrali ljudima, već samo muškarce.

Ukratko o kajanju: djeca dok ne krenu u školu ne kaju, školarci kaju roditelje jednu godinu, braću pola godine, rodbinu koji tjedan. Momak koji se još ne opremlja, ne kaje nikoga, a ovaj koji se već na veliko opremlja, kaje po par mjeseci, kako koji zna i hoće. I ne hvata se u kolo. Oženjen čovjek kaje nekoga isto ko i mlada, ne dugo. Ako mu umre žena, kaje ju dvi, tri nedilje dok ne isprosi drugu. Mlade divojke po godinu dana kaju, prikladno obučene, a velike se također posebno oblače pa još i bose hodaju ljeti. Zaručena djevojka dvostruko kaje; svoj i mužev rod.

Stare žene osobito dugo kaju. Najteže im je bilo ako se kaje od Božića do poklada i od Miolja do Svete Kate jer je tada bilo najviše svatova i svirki, a nitko nije smio prići kolu za vrijeme kajanja. (Lovretić 1990)

Napomenuti je da se i za vrijeme kajanja odlazilo na grob naricati i to kako gdje, ovisi o regionalnim razlikama i lokalnim osobitostima.

4. Naricaljke kao poetsko-glazbeni oblik

4.1. Sadržaj naricaljki

Sadržaj se naricaljki uglavnom improvizirao uz poštivanje određenih shema i upotrebu uobičajenih epiteta. Sadrže hvaljenje pokojnika, spominju razne situacije iz pokojnikova života, prigovaranje i prijekore zbog iznenadnog napuštanja, opisivanja tugovanja obitelji i rodbine, pozdrave preminulima i slično. Pri prvom posjetu grobu običaj je pitati pokojnika je li se privikao na novi dom, tako hladan i taman. Također nabrajaju kakav je pokojnik bio za života; da je bio dobar čovjek, radnik itd. Slične izreke imamo i danas, primjerice, čujemo gdje god da se o mrtvima govori sve najbolje. Za pokojnu ženu se govorilo da je bila dobra, vrijedna i marljiva.

Alberto Fortis u svom putopisu *Put po Dalmaciji iz 1774.* godine u poglavlju o životu i običajima Morlaka navodi kako su se žene prigodom naricanja *ispričavale* pokojnicima ako nisu došle na grob, ispitivale ih o prebivanju na onom svijetu te ih obavještavale o novostima na ovome svijetu (Fortis 1984: 62). Podaci starijih istraživača upućuju na uporabu ustaljenih obrazaca i formula izvođenja.

4.2. Izvedba naricaljki

U iščitanoj literaturi spominju se i pravila s obzirom na broj izvođačica i način naricanja. Grozdana Marošević navodi, prema Valvasorovu svjedočanstvu iz 17. stoljeća, da su na sprovodima u Rijeci *morale* naricati četiri žene iz najbliže rodbine, uvijek po dvije zajedno, naizmjenično i još vrlo glasno. Josip Milićević na temelju Fortisova i Lovrićeva zapisa potvrđuje da u Sinjskoj krajini nema plaćenih narikača. Njih pet do šest nariču *cijelo vrijeme* dok je mrtvac u kući, a *posebice* kada sprovod polazi iz kuće i na putu do groblja pa čak i na putu kući. (Milićević 1967 – 68: 468) Nadalje, Milićević dodaje da se u selima Sinjske krajine čuje izraz narikati, nabrajati, žaliti i oplakivati, a rjeđe se čuje izraz narikače, već se kaže: žena koja nariče, koja plače.

Jerko Bezić napominje da također u Sinjskoj krajini nije čuo narodni naziv za naricaljku, već da su mu kazivači rekli da su samo *žalili*. Pored usmenog kazivanja, imao je već postojeći zapis Ljube Simić iz susjednom Livanjskog polja. Vjerujući da bi se noću mogli privući demoni, naricanje je noću zabranjeno. (J.Milićević 1967 –

1968: 467) U većini slučajeva naricanje je izvodila samo jedna žena, dakle, bio bi to solistički žanr. Ako je bilo više žena, plakale su naizmjenično. Ponekad se znalo dogoditi da ih više istovremeno nariče, no tada se ne obaziru jedna na drugu.

U sklopu posmrtnih običaja, naricanje je bilo takav oblik žaljenja kakav je cijela zajednica očekivala. Ako bi izostala naricaljka ili ako nije pošteno izvedena, smatralo bi se da ta žena pa čak i obitelj nije dovoljno poštovala pokojnika.

Brojni su izvori koji ukazuju na to da je naricanje bilo shvaćeno kao društvena norma. Lorković navodi da su u okolici Novigrada na Dobri, rođakinje umrloga morale naricati „po dva puta na dan tako dugo, dok mrtvac leži u sobi a i dosiže tja do groba“ (Lorković 1986: 238). Sama pojava profesionalnih narikača, specijalistica za plakanje, daje u prilog tvrdnji da je naricanje bilo obvezno. One su bile glavne kad žene iz najuže rodbine kao supruga, majka, kćer nisu mogle zbog potresenosti naricati.

Nadalje, propisano je bilo i naricanje u najvažnijim, najemotivnijim i najnapetijim trenucima kao kad se lijes iznosi van, zatvara se poklopac i kad se zemljom zatrpava grob. Postojala je obveza naricanja i danima nakon ukopa, tjednima, nedjeljama pa čak i godinama. U Sinjskoj je krajini ta obveza trajala samo godinu dana, negdje tri mjeseca, a u Turopolju samo za prvog posjeta groba i na Dušni dan (Huzjak 1978:153). Kad se to ne bi izvršilo, bila bi velika sramota za ženu i zajednicu.

Ne samo narikače, nego i sve žene, pa i one koje nisu u rodu, nose crno ruho. Najuža rodbina dužna je dugo vremena nakon ukopa nositi crno i žalosno ruho, zavisi tko je umro. Od nepoznatog izvora na internetu našla sam podatak da ako je umro muž, crno se nosi barem četiri godine, otac ili majka dvije godine, a već ako je stric ili tako netko dalji, onda samo tri mjeseca.

U nekim mjestima, doduše, u Crnoj Gori, s pjevanjem naricaljki (tužbalica) povezano je i karakteristično držanje tijela; žene koje žaluju stanu poslije sprovoda blizu groba u krug, jedna žena započinje tužbalicu s rukama prekrštenim na prsima, pri čemu korača polako amo tamo; svaku strofu ponavlja druga žena kako bi ova prva imala vremena za improvizaciju. Drugdje pak Crnogorka stavlja lijevu ruku na desnu stranu grudi tako da lakat desne ruke počiva u lijevoj šaci, a desnu šaku stavlja ispod desnog uha. Poslije svakog koraka naginje se naprijed i ponovo se uspravlja. Slično njima izgledale su i žene u starom Dubrovniku. Nosile su i iste kapuljače, *kukuljice*. U Dubrovniku je danas taj običaj nestao. Naricanje u Crnoj Gori bilo je posebnog intenziteta i do danas je ostalo kao izričaj velike tuge, a smatra se da su u Srbiji i Crnoj

Gori u tužbalicama utemeljene trajne vrijednosti njihova naslijeđa, no bilo bi preopširno ovdje govoriti o tome jer crnogorske i srpske tužbalice zahtijevaju poseban rad.

U Hrvatskoj, u Donjoj Stubici, Zorica Rajković zapisuje prema kazivačima da tamo žene *jočeju* i *narekuju* improvizirajući stihove na određenu melodiju i to spontano, kao izraz najveće tuge. Kao i po propisima, obično nariče majka za djetetom, žena za mužem ili kćer za majkom i naravno, to se događa u najtežim trenucima. Ona nam donosi i kratki tekst naricanja za majkom:

*Mila moja majčica,
zakaj si me ostavila,
kaj si to napravila.
Mili moji putići,
svi ste mi se zaprli
v grmiće zarasli.²*

² Kratki tekst naricanja za majkom koji je zabilježila Zorica Rajković (1974: 193)

Slika 1: Narikače u Crnoj Gori

Jedna od zanimljivosti iz Sinjske krajine je ta da su tamo postojale i parodirane naricaljke. Tekst tih naricaljki namjerno je izmijenjen podrugljivo ili je namjerno krivo shvaćen da bi mu se moglo i nasmijati. Sljedeći primjer je parodija u promijenjenom tekstu:

*A moj svekre, dobro moje,
došo đavo ka po svoje,
kasno li te odnesošē,
duboko te zakopaše!³*

³ Zapis prema Jerko Bezić (1967: 207).

Praksa naricanja nije prestajala, dakle, na groblju, već su žene običavale naricati i same; u svom domu, vani na poslu, u polju.

Budući da je nemoguće prestati misliti na pokojnike, od nakupljene tuge prestajale su s poslom i počele naricati i to prema vlastitom osjećaju, duže ili kraće s određenim pokretima. Postepenim uživljavanjem u naricanje dovode se u razna nadrealna stanja da bi se na kraju oslobodile pritiska boli i tuge. Grozdana Marošević piše kako je etnolog Karoly Gaal u Gradišću (Stinjaki) 1965. godine promatrao kroz prozor neku ženu dok je naricala te opisuje:

Klečala je ljuljajući se tijelom, vrtjela rukama, pa je, prislonivši dlanove na sljepoočnice, njihala glavom lijevo – desno; mijenjala mjesta u kući, ponekad glasno dozivala pokojnika, potom se bacila svom dužinom na pod i neko vrijeme ležala da bi se na poslijetku digla, vratila u kuhinju i, gledajući u prazno, kraće vrijeme mirno stajala, a onda se naglo prihvatila posla koji je bila prekinula.⁴

Postoji još podataka o tome da su i neke druge kazivačice potvrdile kako isto nisu znale što se s njima događa te da nisu ni bile svjesne ničega dok su naricale. Zlarinjani ističu kako se prije mnogo i glasno plakalo za mrtvima, navijalo; žene su to činile i duže vrijeme nakon ukopa, i to jednako na groblju, u kući ili „u gori“, tj. kad bi otišla nekim poslom izvan naselja. (Rajković 1978: 236)

4.3. Jezik i stil naricaljki

Kombinacijom govora, plača i pjevanja, svaki od tih dijelova gubi svoja svojstva te dolazi do posebnog zvukovnog sustava, tj. jezika koji ima i posebnu svrhu – komuniciranje s pokojnikom i onozemaljskim svijetom. Kao što je već spomenuto, žene su se putem naricanja izravno obraćale pokojniku i u tom su naricateľjskom „transu“ razgovarale s njim. Za vrijeme ukopa, okrenule bi se prema grobu i nagnule se nad grob pa naricale u otvorenu raku. Nabrajajući dobra djela i postavljajući pitanja, opraštale bi se od pokojnika. Lovretić donosi zapis naricanja iz Otoka kad majci umre sin momak:

⁴ Grozdana Marošević u svom radu *Naricanje u Hrvatskoj u povijesnom kontekstu* navodi citat Karoly Gaala.

*Jaoj, moja jabuko zelena,
Koja nisi do vrimena došla,
Koja nisi ni dozriti mogla!
Jaoj, moja jabuko zelena,
Jaoj, moje momče neženjeno,
Koje majka oženila nije!
Crna zemljo, prosto ti ne bilo
Što odmami jedinka od majke!
Oj težaku mile majke svoje,
Vridno srce mile majke svoje,
Vridno srce i vridnoćo moja,
I sad si mi, zlato, poranio,
Mile majke mili mladoženjo!
Majka te je jedva dočekala,
Još je rano svatove kupiti.
A što si se, zlato, požurio?
Nije vrime, zlato, od svatova
Nisi sebi snašu odabrao,
Divojke se udavati ne će.
Ti si mene, zlato, privario,
Pa si rano, srce, požurio,
Sakupio sve svate žalosne,
Gdi no nema gajdi ni barjaka,
Niti ima snaše odabrane,
Već se ovdje plače i cvili.
Oj jedinče, drago srce moje,
Što si tako ucivilo majku?
Tko će starog dadu zaminiti?
Tko će dadi konje dovoditi?
Tko će dadi poslove raditi?
Tko će dadu do smrti hraniti?
Ne brineš se, drago srce moje,*

*Što si tako ucivilo majku.
Kako ti se sažalit ne more,
Što te tvoja tako moli majka?
Okreni se ma na koju stranu,
Pa požali žalosnicu svoju,
Žalosnicu, ucivilu majku!*⁵

Slika 2: Kajanje

⁵ Zapis prema Lovretić (1990: 384).

4.4. Funkcija naricalji

O magijskoj funkciji naricanja pišu brojni istraživači pa su tako smatrali da jedna od svrha naricanja bila i pokojnika valjano otpremiti na drugi svijet. Pomagalo se pokojnikovoj duši da se smiri i lakše ode u svijet mrtvih.

Naricanje je također imalo i psihološko djelovanje na ožalošćene, osobito na žene koje oplakuju. Svojom strukturom omogućavalo je potpuno izražavanje osjećaja – omogućilo je ožalošćenima izraziti tugu da ne moraju potiskivati osjećaje, a ujedno sprječavalo nekontrolirane ispade.

Vjerovanje da se dušama umrlih može olakšati prelazak u svijet mrtvih, ali i spriječiti njihov povratak u svijet živih, obilježje je i drugih radnji i postupaka koji su se izvodili prilikom posmrtnih običaja, a koji će se spomenuti u idućem poglavlju.

4.5. Glazbeno-metrička struktura naricaljki

Izvedbe naricaljki magnetofonski je zabilježio Jerko Bezić na Zlarinu za vrijeme istraživanja folklorne glazbe tog otoka.

Narikače su imale veliku slobodu u improvizaciji što dovelo do raznolikosti u opsezima i strukturama pojedinih malih tekstovnih cjelina. Tekstovi naricaljki utječu na oblikovanje i grupiranje glazbenih redaka napjeva. Bez obzira na glazbene cjeline, tekstovi naricaljki oblikovani su deseteračkim stihovima. Iako zlarinske naricaljke imaju više glazbenih cjelina od onih recimo, otoka Prvića, i ove se vidno drže metroritamske strukture deseteračkih stihova. Slično je i s naricaljkama s Kaprija i Žirja, a sve to pokazuje da su svi ti napjevi šibenskog otočja slični u desetercima iako ne i u oblikovanju. Zlarinske su najbogatije; primjerice, dolje navedena naricaljka, u prvim redovima dizanjem intonacije prikazuje stupnjevanje narikačinih emocija.

Evo spomenute naricaljke:

*Koštantine, brate, moj veliki jade!
Ne mogu te, brate, spominjati,
ne mogu te, brate, nabrajati.*

*Di j ostala, brate, lipa mladost tvoja,
a u crnoj gori, brate, tugo moja.*

*Koštantina brata, jabuku od zlata
ku san, sestra, rano izgubila,
a i s kin se nisam, sestra, nikad posvadila.
A uvik si me, brate, a u mojim očima.*

*A da mi je, brate, do tvog groba dojt,
tri bi dana, brate, bosa na noge hodila
a da bi tvoje groblje, brate, suza natopila.*

*Ne znan, brate, groba ni jukopa
u daljini, brate, a u zelenoj gori,
a za nikoga tvoga, Koštantine, brate, tugo moja,
a ni za nju, brate, ni za tvoju dicu,
ne(g) za majku, crnu kukavicu“.⁶*

U Otoku kraj Vinkovaca naricaljke su također oblikovane deseteračkim stihovima, dok su u Sinjskoj krajini te Poljicama kod Splita u simetričkim osmeračkim stihovima.

Opširnija metričko – tonska analiza naricaljki bi zahtijevala jedan poseban osvrt i zadatak etnomuzikologa stoga ovdje neću duljiti o tome nego ću samo priložiti još pokoju naricaljku za malim muškim i ženskim djetetom koje je zapisao Lovretić:

Za muškim:

*Jaaj, moje srce iz nidara,
Srce moje malo i nejako!*

⁶ Citat prema Bezić (1981: 38).

*Kako te je njegovala majka!
Kad se srce od sna probudilo,
Nij' mu majka ni zaplakat dala,
Odma bi ga podržala majka.
Nij' mi zlato ni govorit znalo,
A opet se umililo majki:
Kad bi majka čedo pogledala,
Odma bi se zlato nasmijalo.
Jaoj, mali dadin čobanine!
Jaoj, naša radosti velika!
Jaoj, naša zabava svagdanja!
Zašto si nam tako zabavio,
Zašto si nas, željo, ostavio?⁷*

Za ženskim:

*Čedo moje pametno i malo,
Kog se majka brzo mentovala,
Kog je majka brzo izgubila,
Za kojim je rano zaplakala!
Jaoj, moja pjevačice lipa!
Jaoj, moja križonošo mala!
Jaoj, moja prva počimajlo!
Jaoj, moja golubice mala!
Da si majki velika narasla,
Da ti majka ruva nabavila,
Da se majka ćerkom podičila,
Jedinicom, bilom golubicom!
Jaoj, moja zabavo svagdanja!
Jaoj, moja kolivčice prazna!*

⁷ Citat prema Lovrečić (1990: 388).

Kog će odsad uspavljivat majka?

Ko će majku za uranka budit?

Komu će se veseliti majka

*Kad joj njeno veselje zabavlja?*⁸

⁸ Lovretić (1990: 388).

5. Postupno nestajanje naricanja i naricaljki

Društvene su promjene u zapadnoeuropskim društvima već u 18. stoljeću prilično utjecale na obiteljske odnose i stav prema smrti.

Postupno su te promjene stizale i u naše krajeve pa su se već u većim sredinama ljudi pomalo urazumili, obitelji su se zasnivale na povjerenju, privrženosti, osjećajnosti te su bile snažnije povezane. Pomisao na rastanak postajala je sve teža, a došlo je i do emocionalnog odbijanja smrti u društvu. U 20. stoljeću došlo je već do uvođenja tabua smrti te potiskivanja, pa i zabrane javnog izražavanja tuge. Taj je proces u manjoj mjeri počeo zahvaćati i tradicijske seoske zajednice. Obvezna glasna naricanja ustupila su mjesto tihom plakanju za sebe; prijašnji ustaljeni obrasci i formule sve su češće bili zamjenjivani slobodnijim improvizacijama. To potvrđuju i usputna zapažanja istraživača. Vinko Žganec, primjerice, početkom 1960 ih primjećuje da u koprivničkom kraju “više nema ustaljenih forma tih “narekanja” (Žganec 1962:205). Otkako je od sredine 20.stoljeća naricanje prestalo biti društvenom normom, do danas se u velikoj većini sredina potpuno napustilo.

Zaključak

Usprkos brojnim regionalnim i etničkim utjecajima u hrvatskim krajevima, naricanje je bilo prisutno svuda u manjoj ili većoj mjeri. Neobično je koliko su svi ti posmrtni običaji bili puni praznovjerja i možemo reći, poganstva. Iz korištene literature zaključila bih na su najzahvaćeniji prostori bili oni Dalmatinske zagore te Slavonije ponajviše zbog bosansko – hercegovačkih utjecaja, povijesnih ratova, stradanja.

Industrijalizacijom i društvenim promjenama, narod kao da je postupno izgubio osjećaj za smrt drugoga. Smrt drugoga shvaćena je kao neizostavni dio života. Modernizacijom društva i širim obrazovanjem, mišljenje ljudi o naricanju se ubrzano

mijenja. Glasno kukanje i plakanje nad grobovima postalo je neprikladno i nepotrebno. Možemo li danas zamisliti da jedna ili više žena jako glasno plaču i jauču? Prevladala je dostojanstvenost kršćanskog obreda u tišini. Jačanjem kršćanske vjere pokopi postaju mirniji i dostojanstveniji, a praznovjerje i magijska funkcija nestaje. U suvremenom društvu sve je manje prostora za žalovanje i za javnim izražavanjem tuge, pa tako i za pogrebne obrede i rituale. Štoviše, u današnjem je društvu smrt „zabranjena“ (Ariès 1989: 79).

Literatura

Ariès, Philippe. 1989. *Eseji o istoriji smrti na Zapadu*. Beograd: rad.

Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Zagreb, Školska knjiga.

Bezić, Jerko. 1976. Muzički folklor Sinjske krajine, *Narodna umjetnost* 5-6, 175 – 273.

Bezić, Jerko. 1981. Folklorna glazba otoka Zlarina, *Narodna umjetnost* 18, 27-146.

Fortis, Alberto. 1984. *Put po Dalmaciji*, Zagreb: Globus.

Huzjak, Višnja. 1978. Pogrebni običaji u turopoljskom selu Donjoj Lomnici, *Etnološki prilozi*, Zagreb : Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 149 – 157.

Lovretić, Josip. 1990. *Otok: Narodni život i običaji*. Pretisak iz “Zbornika za narodni život I običaje južnih Slovena” JAZU Zagreb, Knjiga II – 1897, III – 1898, IV – 1899, VII – 1902, XXI – 1916. I XXIII – 1918. god. Pretisak Vinkovci, Privlačica

Marošević, Grozdana. 2005. Naricanje u Hrvatskoj u povijesnom kontekstu. *Narodna umjetnost* 42/2, 39-48.

Milićević, Josip. 1967 – 1968. Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini, *Narodna umjetnost* 5-6, 433-515.

Rajković, Zorica. 1973. Narodni običaji okolice Donje Stubice, *Narodna umjetnost* 10, 153-216.

Rajković, Zorica. 1981. Običaji otoka Zlarina, *Narodna umjetnost* 18, 221-255.

Stojanović, Petar Đ. 1980. Običaji narodnog žaljenja i njihovi društveni korijeni u Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji: Stanje u XIX. i u prvoj polovini XX. vijeka: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Zagreb: *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, knj. 48., 169-204.

Škrbić Alempijević, Nevena. 2004. Bilješke o narodnom životu u romanima Martina Kukučina. *Studia ethnologica Croatica* 16, 141-180.

Žganec, Vinko. 1962. Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline. Zagreb: JAZU.

Mrežni izvor:

<http://narodni.net/nabrajalice-obicaj-naricanja-na-sprovodu/> (20. 6. 2015.)

